

A zeneelmélet-tanárok tankönyvválasztási és -használati szokásai

– egy interjú vizsgálat eredményei

1. Bevezetés

Neveléstörténeti kutatásom során a magyarországi zeneművészeti képzés európai szinten is egyedülálló intézményrendszerének vizsgálatát, történetének kutatását, s ehhez kapcsolódóan a ma használatos szakgimnáziumi zeneelmélet tankönyvek elemzését kívánom elvégezni. A kutatás aktualitását, valamint társadalmi és tudományos relevanciáját az adja, hogy a magyarországi zeneművészeti középfokú képzés történetéről, valamint a jelenlegi képzés zeneelmélet tankönyveinek összehasonlításáról néhány tanulmányon kívül nem jelent meg átfogó munka.

2021–2022-ben kvantitatív kutatást végeztem, Magyarország zeneelmélet-tanárainak tankönyvhasználati szokásait mértem fel. A 17 kérdésből álló kérdőívet 2022 februárjában valamennyi érintett zeneelmélet-tanárhoz eljuttattam. Hazánkban 67 fő tanít zeneelméletet zeneművészeti szakgimnáziumban; a kutatás során 54 értékelhető űrlap érkezett vissza, ennek értelmében a kis elemszámú vizsgálatunk során az érintett populáció 80%-át sikerült elérni. Az adatok kiértékelése után beigazolódott a feltételezés, miszerint hazánkban öt zeneelmélet-tankönyv – Keszthler Lőrinc: *Összhangzattan* (1928, 1952); Ligeti György: *Klasszikus összhangzattan* (1954, 2014); Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet* (1990, első változat: *A funkciós zene harmónia- és formavilága*, 1973); Györffy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra: *Klasszikus összhangzattan* (2009); Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff: *Összhang és tonalitás* (2012) – van jelen a hétköznapi gyakorlatban. Az eredmények alapján megállapítható, hogy Frank Oszkár munkája a leggyakrabban használt írás, a gyakorinak vélt Keszthler-könyvet a harmadik helyre szorította Györffy tankönyve.¹

Mike Ádám: zeneelmélet-tanár, karnagy. A Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karának és a Nyíregyházi Egyetem Zenei Intézetének oktatója. A Debreceni Egyetem HTDI Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjának doktorandusza. (1-4. fejezet)

S. Szabó Márta (PhD): zeneelmélet-tanár, egyetemi docens. 2000-től 2020-ig a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara Szolfézs-Zeneelmélet, Karvezetés tanszékének vezetője, a HTDI Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjának oktatója. (5. fejezet)

---

¹ A felmérés eredményeiről a *Parlando* 2023. 2. számában beszámolót tettem közzé.
http://www.parlando.hu/2023/2023-2/Mike_Adam.pdf

Bizonyítást nyert, hogy az 50 év feletti korosztály leginkább Keszler és Frank könyveit preferálja, továbbá az is, hogy leginkább a szakmai szempontok befolyásolják a tanárok tankönyvválasztását, ugyanis a korszerű tananyag, a megfelelő tartalom, a zenei szemelvények és gyakorló példák mennyisége és milyensége mutat leginkább kiemelkedő eredményt.

A tankönyvhasználati- és választási szokások mélyebb megértéséhez azonban szükségesnek láttam egy fókuszcsoporthoz interjú² elkészítését is. A 2022 szeptemberében rögzített beszélgetés fő célja volt, hogy felszínre kerüljenek a magyarországi zeneelmélet oktatással, a tankönyvválasztással és tankönyvhasználattal kapcsolatos tapasztalatok, meglátások, esetlegesen felmerülő nehézségek.

2. Az interjúról

Mint már írtam, Magyarországon jelenleg csaknem 100 fő tanít középokon zenei elméleti tárgyakat (zeneelmélet, zenetörténet és zeneirodalom, szolfézs, népzene és egyéb, az új tanterv által bevezetett tárgyak), ebből 67 fő zeneelméletet. A kutatás szempontjából – ugyanis összehasonlító tankönyvelemző munkám során zeneelmélet-tankönyvek összevetésére vállalkoztam – kizárólag a zeneelméletet is tanító kollégák megkérdezése volt releváns. Magyarországon – a hat zeneművész-tanár képzéssel foglalkozó intézményt alapul véve – az utóbbi 40 évben csak Budapesten és Debrecenben lehetett zeneelmélet-tanári végzettséget szerezni. Ennek értelmében az aktív zeneelmélet-tanári populáció közel háromnegyede a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen, negyede pedig a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karán kapott diplomát.

Az interjú során kérdéscsoportokba rendeztem azokat a tematikus területeket, amelyekkel kapcsolatban kíváncsi voltam a zeneelmélet-tanárok véleményére. Elsőként a zeneelmélet tantárggyal való megismerkedésükkel, elköteleződésükkel kapcsolatban tettem fel kérdéseket, majd a zeneelmélet-oktatás során szerzett tapasztalataikat kívántam felmérni. Ezt követően a tankönyvválasztás és a tankönyvhasználat kérdéskörét tárgyaltuk. Az interjúhoz az alábbi kutatási kérdéseket és hipotéziseket fogalmaztam meg:

---

² A fókuszcsoporthoz interjú a kvalitatív kutatások egyik leggyakoribb módszere. Félig irányított módon, kutatói moderálás mellett ismerhetjük meg a tudatosan összeállított csoport tagjainak véleményét, mélyebb motivációját az adott témában. Vitajellegű, hiszen a résztvevők eltérő álláspontjukat ütköztetik, ezzel biztosítva az effektív, kollektív kép felállítását.

1. Mely tényezők hatottak leginkább a pályorientációra, a zeneelmélet tárggyal való elköteleződésre?

Feltételezésem szerint leginkább az alap- és középfokú tanulmányok, valamint a zene tanár személyisége hat a pályorientációra.

2. Mi a szakgimnáziumi zeneelmélet tanítás fő célja?

Feltételezem, hogy a tárgy tananyagának elsajátítása, megszerettetése, valamint a megfelelő kimeneteli szint elérése a cél.

3. Milyen egyéb szándékok, okok befolyásolják a zeneelmélet-tanárok tankönyvválasztási és -használati szokásait?

Feltételezésem szerint a zeneelmélet-tanárok tankönyvválasztási és -használati szokásaira hatással van a megszokás, a praktikusság, a didaktikai szemlélet és az elérhetőség.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú alanyainak kiválasztásánál elsődleges szempont volt a végzés helye. Ugyanis feltételeztem, hogy a zeneelmélet-tanárok tankönyvválasztását befolyásolja, hogy melyik felsőfokú intézményben szerezték meg tanári diplomájukat, és módszertani képzésük folyamán valamelyik tankönyv esetleg kiemelt szereppel bírt. Ennek okán a kiválasztott 6 fő interjúalany közül 3 fő Budapesten, 3 fő pedig Debrecenben végzett. További szempont volt a tapasztalat, a pályán töltött idő, így 1-1 fő került ki a 30 év alatti, a 30-50 év közötti, valamint az 50 év feletti korosztályból. A jelenlegi munkahely regionális elhelyezkedése, a nem, továbbá a pedagógus előmeneteli rendszerben elért minősítés nem bizonyult releváns tényezőnek a kiválasztás során.

A következőkben az interjúalanyok rövid bemutatása olvasható:

1. alany: Liszt Ferenc Zeneművészet Egyetem, 50 év fölött. 1990-től tanít szolfézs, zeneelmélet, zeneirodalom, népzene, karvezetés tárgyakat, kórust is vezetett. Tanított gimnáziumban és általános iskolában is ének-zenét, mentortanár.
2. alany: Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, 50 év fölött. 1991-től tanít szolfézs, zeneelméletet, zeneirodalmat, ének-zenét. Pályája során mindhárom képzési szinten, többféle iskolatípusban tanított, gyakorlatvezető tanár, aktív karvezető.

3. alany: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 30-50 év között. 1999 óta tanít szolfézszt és zeneelméletet. Korábban tanított zeneiskolában, jelenleg egyetemen is oktat, a tanárképzésben gyakorlatvezető tanárként is részt vesz.
4. alany: Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, 30-50 év között. 1998-tól tanít szolfézszt, zeneelmélet, karvezetés és zenetörténet tárgyakat. Tanított zenetagozatos általános iskolában, jelenleg egyetemen is oktat, kórust vezet, gyakorlatvezető.
5. alany: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 30 év alatt. 2021-től tanít szolfézszt, zeneelméletet, valamint emelt szintű általános iskolai ének-zenét, továbbá az iskolai vegyeskart irányítja.
6. alany: Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, 30 év alatt. 2018 óta tanít szolfézszt, zeneelmélet tárgyakat. Korábban zeneiskolai szolfézszt, valamint óvó- és tanítóképzős hallgatók képzésében zenei tantárgyakat is oktatott.

Az interjú felvételére 2022. szeptember 14-én, a válaszadók lakóhelyének szórtsága miatt online módon került sor. A felvétel 120 percig tartott, írásos rögzítése hangfelvétel segítségével valósult meg.

3. Eredmények

3.1. Ismerkedés a zeneelmélettel

A zenei vagy zenetanári pályán való továbbtanulás hosszú távú munka eredménye. A pályaaorientáció – sok más, készségeken alapuló területhez hasonlóan, mint a sport vagy a képzőművészet – lényegesen hamarabb kialakul, mint az egyéb területen továbbtanulók körében. A sikeres egyetemi felvételi vizsga teljesítéséhez – néhány kivételtől eltekintve – nem elég pár hónap vagy év felkészülési idő, legoptimálisabb a kisgyermekkorától való célzott felkészülés. Az elköteleződés, a tanári hivatástudat kialakulása azonban gyakran később történik meg. Kiemelten igaz ez a zeneelmélet-tanárok körére: általában magas szintű alap- vagy középfokú hangszeres tanulmányaikat követően irányul figyelmük a zenei elméleti tárgyak felé. Ennek okán a zeneelmélet-tanárok pályaaorientációjának helye és ideje szempontjából jelentős differencia figyelhető meg.

A zenét tanuló diákok életében kiemelten fontos az első benyomás, az első élmények az adott tantárggyal kapcsolatban. Jelentős eltérések figyelhetőek meg a válaszadók

zeneelmélettel való megismerkedését, korai kapcsolatát illetően. Megjegyzendő, hogy a zeneelmélet tárgya oktatása középiskolában kezdődik, zeneiskolában szolfézst, zeneismeretet, valamint zeneirodalmat lehet tanulni. Épp ezért különleges két interjúalany esete is, akik általános gimnáziumi tanulmányaik mellett, zeneiskolai tanáruk segítségével, a szakgimnáziumi ismeretek különórákon történő elsajátításával készültek fel az egyetemi felvételire.

A középiskolás időszakban a tárggyal való kapcsolat jellemzésénél többen éltek a változó vagy a közömbös kifejezéssel, volt, aki teljesen semleges érzelmeket táplált iránta. Az egyik válaszadó zongora szakra felvételizett a szakközépiskolába, de annyira jól sikerült a szolfézs felvételije, hogy inkább szolfézs-zeneelmélet szakra irányították. Többeknek kiemelt nehézséget jelentett a tárgy sokrétűsége, az, hogy a sikeres abszolváláshoz nemcsak a kimerített írás- és halláskészség szükséges, hanem zongorázni, énekelni is tudni kell. *„Nagyon nehezen indult be a dolog, mert nem zongoráztam jól és nagyon nehéz volt eleinte a Keszler könyv akkordmeneteit játszani, márpedig rengeteg példát kaptunk egyik óráról a másikra. Úgyhogy a kollégiumban ültem esténként egy magányos fölkében és ott gyakoroltam az összhangot. Az első emlékeim keservesek az összhangzattannal³ kapcsolatban.”* (4. alany)

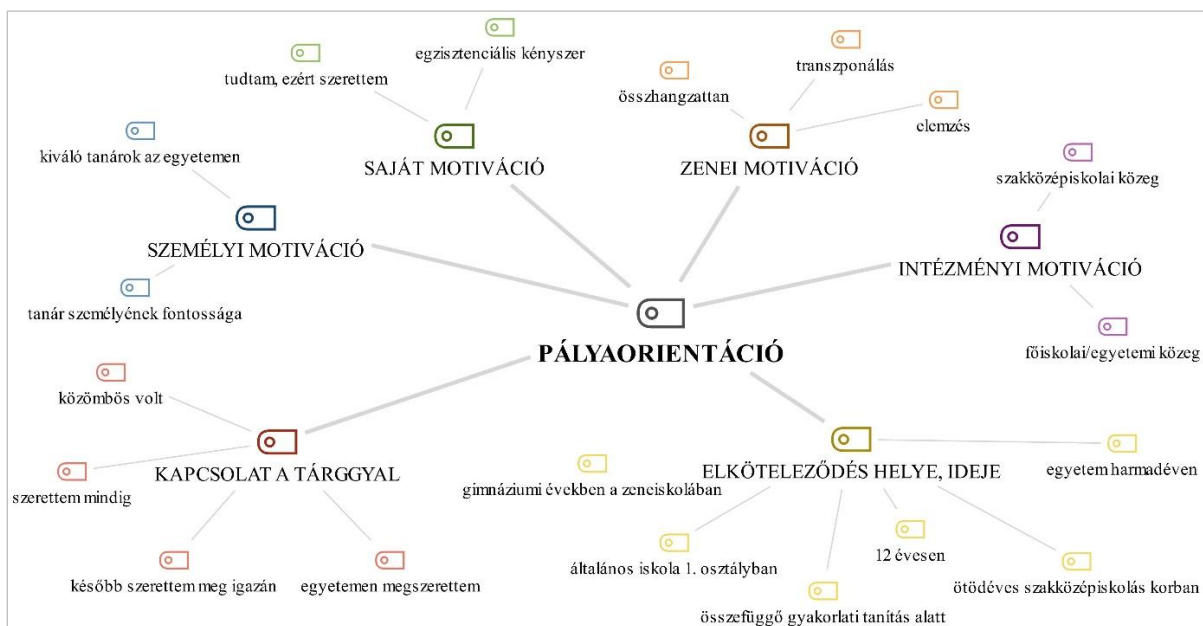
Természetesen több válaszadó is beszámolt pozitív élményekről, tapasztalatokról a tantárggyal való kapcsolat korai szakaszában. *„Szerettem a zeneelméletet, mert hát ment, és általában azt szoktuk szeretni, amiben sikerélményeink vannak.”* (3. alany) A kolléga kiemelte az összhangzattannal való kiemelkedően jó kapcsolatát, azonban volt a diszciplinának olyan területe, melyről ez nem volt elmondható. *„Konzis koromban az elemző, leíró, analitikus funkcióit ennek a tárgynak nem igazán éltem át. Nyilván nem csak rajtam múlt, hanem éppen olyan ingerek értek. A szeretet azért sokkal később jött. Eleinte inkább az összhangzattannak az „agykarbantartó” funkciója izgatott, azt élveztem.”* (3. alany) Zenei motivációként, élményként hatott többekre a formai és harmóniai elemzés, a transzponálás vagy a harmóniasorok zongorázása. Volt, aki a Mozart zongoraszonáták feldolgozási szakaszaiból történő harmóniai kivonat készítést emelte ki meghatározó élményként.

Fontos megjegyezni, hogy a tárgy iránti szeretet és érdeklődés nagymértékben függ a tanár személyétől. Az interjú során számos kiváló kolléga neve elhangzott a zeneiskolai, általános iskolai szinttől egészen a zeneművészeti felsőoktatásig: Hajnal Ildikó, Hudivók Marianna, Palatinus Andorné, Sárosi-Szabó Márta, Szesztay Zsolt és Végh Mónika. Megjegyzendő Thész László zongoraművész neve, aki hangszeres tanárként készített fel és

---

³ A zeneelmélet tárgya harmóniatanra vonatkozó neve.

irányított növendéket az elméleti pályára. A meghatározó tanáregyéniség mellett hatással van a tantárgy-diák kapcsolatra az iskolai közeg, közösség is. Jól látható tehát, hogy számos tényező közrejátszik abban, hogy megkedvelünk-e egy adott tárgyat. Az is előfordulhat, hogy ez csak igen későn, az egyetemi tanulmányok végén, az összefüggő tanítási gyakorlat idején következik be. „Ami igazán megfogott, az az, amikor tanítási gyakorlatra kerültem. Akkor láttam a gyakorlatban is, hogy miként működik ez. Egy fél éven keresztül minden nap, minden órára bejártam és akkor láttam, hogyan lehet szépen, jól, izgalmasan csinálni. Akkor szerettem meg annyira, amennyire most is szeretem.” (6. alany)

1. ábra: A zeneelmélet-tanárok pályaaorientációjára ható tényezők
Saját szerkesztés (MAXQDA Analytics PRO 2022, MAXMaps)

A pályaaorientáció helye és ideje között is jelentős eltérések figyelhetők meg. „Általános iskola első osztályban már ezt akartam csinálni, nem is gondolkoztam másban. Gitároztam mellette, de nem igazán szerettem, ezért maradtam annál, hogy valami énekkel kapcsolatos dolgot szeretnék. Így kerültem a szakközépiskolába, ahonnan egyenes út volt az egyetem felé. Ilyen szempontból nagy szerencsém volt, hogy mindig ezt akartam csinálni és ezt is csinálom.” (4. alany) Nem mindenkinél volt azonban ilyen egyértelmű a választás. Éppen ezért szükséges megkülönböztetni a zenészség vagy a zeneelmélet-tanári hivatás iránti elköteleződés idejét. Egyik interjúalanyunk megjegyezte, hogy már 12 évesen zenész akart lenni, de elsősorban karvezető. Szakközépiskolai éveit után karvezetés szakra ment a Zeneakadémiára, ahol az alapszak mellé felvehető volt a zeneelmélet-tanári szak is. „Valamiből meg kellett élni, és még ebből mindig jobban meg lehetett, mint a karvezetésből.” (3. alany) Megjegyzendő, hogy az

érintett kolléga már a saját tanári tevékenysége idején döntött a zeneelmélet-oktatás mellett, melyben nagy szerepe volt az egzisztenciális kényszernek is.

A rendkívül korai, illetve késői példákon túl több alanynál is a középiskolai és egyetemi évek voltak a legmeghatározóbbak a pályaaorientáció kérdését illetően. Volt, aki szakgimnázium szakmai ötödévéen, nagybőgő szakosként, volt, aki általános gimnáziumi tanulmányai mellett, zeneiskolai órák során kapott kellő motivációt. *„A gimnáziumban egészen más fakultációkat választottam: fizika, francia, magyar. Amikor megtudta ezt a zongoraművész igazgató, akkor egyszer megszólított: ne butáskodj, neked zenésznek kell lenni. Szombatonként, tulajdonképpen másfél év alatt készítetted fel a Zeneakadémiára.”* (1. alany) A válaszadók közül többen jelölték meg az egyetemi éveket, ahol a jó példát látva, meghatározó tanáregyéniségek tevékenysége nyomán döntöttek a már amúgy is kiválasztott pálya mellett. *„Egy beszélgetés alakult ki az egyetemen harmadéves koromban tanárnővel meg a csoporttársakkal. Még óra után is azon gondolkodtam, hogyan lehet ezt jól csinálni, hogy mi is pontosan a feladatunk majd tanárként. Ezután egyszerűen tudtam, hogy ezzel szeretnék foglalkozni.”* (6. alany)

Kutatásom központi kérdéséhez kapcsolódva afelől is informálódtam, hogy az interjúalanyok milyen zeneelmélet tankönyvekből tanultak középiskolás korukban. A válaszadók két könyvet emeltek ki. Egy alany nem használt tankönyvet diákévei alatt, 5 fő a Kesztyer-könyvből tanult, 2 fő pedig Frank Hangzó zeneelméletével is találkozott Kesztyer munkája mellett.

3.2. Zeneelmélet-oktatási tapasztalatok

A zeneelmélet tantárggyal minden közép- és felsőfokon zenét tanuló fiatal kapcsolatba kerül. A szolfézs, zeneelmélet, karvezetés főszakosok és a zeneszerzés szakosok magasabb órászámban, elsődleges diszciplínaként tanulják, míg a hangszeresek, magánének szakosok kötelező tárgyként abszolválják azt. Szükségességét, hasznosságát a zenét magasabb szinten művelők nem vitatják, azonban népszerűségét tekintve megoszlanak a vélemények. Az interjú második szakaszában a zeneelmélet-tanárok gyakorlati tapasztalatait, jó módszereit, általános szemléletüket kívántam felmérni.

A szakgimnáziumi zeneelmélet oktatás célja igen sokrétű. Az interjúban elhangzott gondolatok alapján négy különböző területet tudunk elkülöníteni, amelyek az általános célok, a másodlagos, avagy szükséges célok, a zeneelmélet területeinek megismertetése és a lehetséges transzferhatások kiaknázása. Az általános célok között megnevezhetjük a komplex,

átfogó tudás elérését, az érdeklődés felkeltését, az analitikus gondolkodásmód kialakítását, a tantárgy megszerettetését és szükségességének megértését, valamint az összetett készségrendszer fejlesztését. *„Lehet, hogy pályakezdőként naiv vagyok és nagyratörő vágyaim vannak, de én azt is célnak tartom, hogy jobban megszerettessük a diákokkal a tárgyat.”* (6. alany) A szükséges célok közé soroltuk a felvételire vagy szakmai vizsgára történő felkészítést, pontosabban a kimeneti követelményeknek való megfeleltetést. *„A másodlagos cél pedig egy igazi „háziasszonyi” cél, hiszen a kimenetnek is dolgozunk. Muszáj megfelelnünk a felsőoktatásnak, így a felvételi követelményrendszerig próbáljuk a gyerekeket eljuttatni.”* (1. alany)

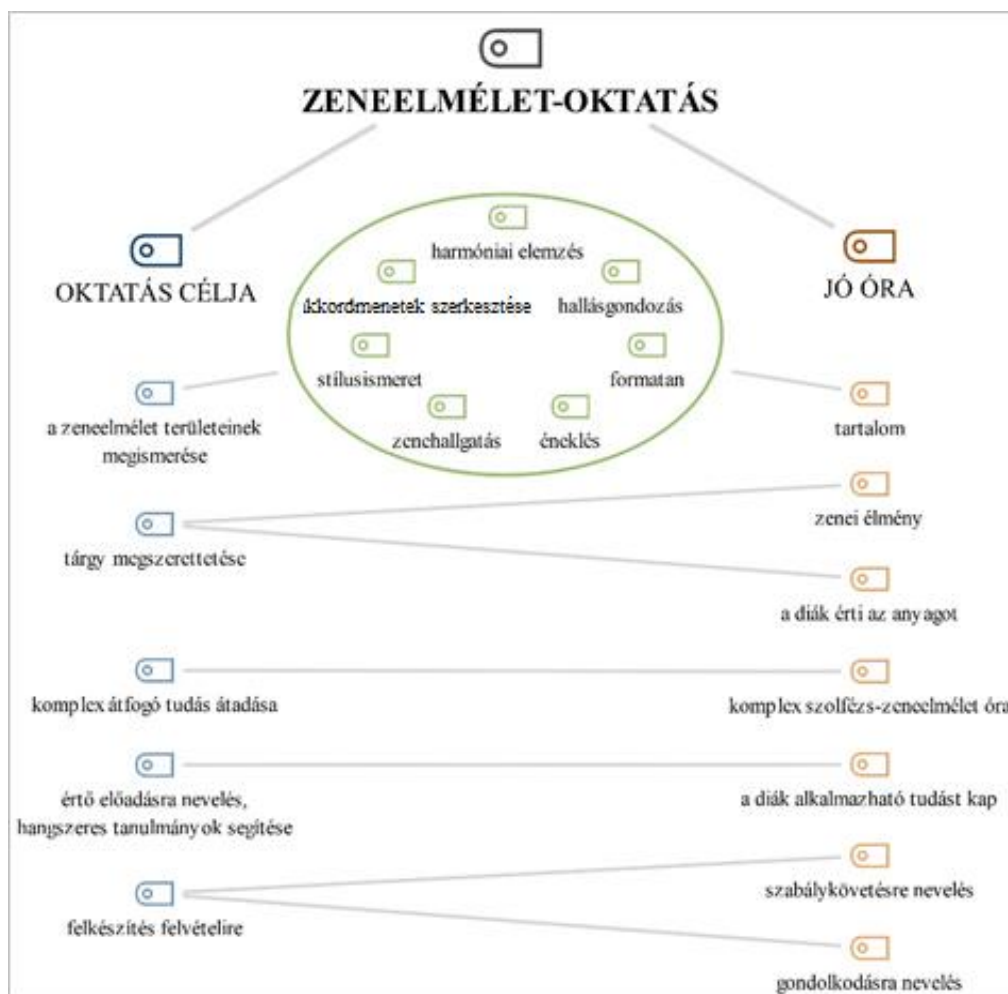
Az általános és szükséges célokon túl törekedni kell a zeneelmélet tárgy sokszínűségének megismertetésére is. A tudományterülethez tartozik a harmóniatan, a formatan, az ellenponttan, a stílusismeret, az analízis, de ide sorolhatjuk a tárgyhoz kapcsolódó készségfejlesztés gyakorlatát is, mint a zeneelméleti jelenségek felismerésének, meghallásának képességét. A különböző területek elfogadottsága korosztályspecifikus, a kezdő tanulók körében az összhangzattannal kapcsolatos feladatok a kedveltebbek, az analitikus, elemző gondolkodásmód általában később alakul ki. *„Egyre kevésbé tartom a szakgimnáziumi zeneelmélet oktatás egyik lehetséges céljának az ismeretelvű formatani tanulmányokat és az abban való előrelépést.”* (3. alany)

A zeneelmélet oktatás céljainak negyedik területe a transzferhatások érvényesülése, az interdiszciplinaritás fontossága. *„Van összhangzattan, van formatan, van zárlattan. De mindemellett egyre inkább látom, hogy ezekkel a tudományokkal egyéb képességeiket is kell fejleszteniük. Rendszerszemlélet, memória, koncentráció, logikai gondolkodás, analízis. Nem egyszerű.”* (2. alany) Általános vélekedés a kollégák közt, hogy a zeneelmélet-tanároknak – hasonlóan bármely szaktanárhoz – a tantárgyhoz kapcsolódó ismeretek átadásán túl egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a nevelői szerepkörre. Számos olyan pedagógiai helyzettel, feladattal kell megbirkózniuk, amivel régen nem kellett (szülőszerep, konfliktuskezelés, tanórán, esetleg iskolán kívüli segítségnyújtás, esélyegyenlőség, differenciálás). Hasonló problémát okoz a szakgimnáziumba érkező gyerekek felkészültségi szintje és a klasszikus zene iránti elkötelezettségük hiánya. *„Idén újabb első osztályt kaptam. Hét gyerekből négy egyáltalán nem hallgat komoly zenét, saját elhatározásból, iskolán kívül soha nem hallgatott, úgyhogy próbálom most hozzájuk is közelebb vinni. Sajnos már ott tartunk, hogy a zeneművészeti szakgimnáziumban is meg kell szeretetni a klasszikus zenét.”* (4. alany) A felmerülő problémák lehetséges megoldásaként tekintenek többen is az integrált elméleti oktatásra, vagyis a szolfézs, a zeneelmélet és a zenetörténet tárgyak komplex módon történő

tanítására. „Zeneirodalmat is tanítok ugyanazoknak a gyerekeknek, akiknek zeneelméletet és szolfézst. Töreksem arra, hogy ami zeneirodalom órán szóba kerül, azt zeneelmélet órán is valamilyen módon érintsük. Ennek nagyon jó hatását látom sokfajta szempontból. Valóban ki tud alakulni egy olyan kor- és stílusismeret, egy zeneszerző életművének megismerése, amely hatással lehet a klasszikus zene iránti fogékonyságra, szeretetre is.” (1. alany)

A célok meghatározásán túl kíváncsi voltam arra is, hogy milyennek látják a válaszadók a jó zeneelmélet órát. Az általános vélekedés szerint egy sikeres órán elengedhetetlen, hogy annak valamilyen zenei élmény adja a középpontját, azon túl, hogy általában van egy zenei, zeneelméleti jelenség, amelyet mint új anyagot el kell sajátítani. Az általános zeneelméleti területeken túl, mint az összhangzattanhoz kapcsolódó feladatok, formai és harmóniai elemzések, szerencsés, ha az aktív zenélés és éneklés is jelen van az órán. Ez adja a legtermészetesebb zenei élményt. „A jó zeneelmélet óra olyan, hogy szolfézst és zeneelmélet óra is egyben.” (4. alany)

2. ábra: A zeneelmélet-oktatás célja, a jó zeneelmélet óra

Saját szerkesztés (MAXQDA Analytics PRO 2022, MAXMaps)

A jó óra megítélésénél meghatározó tényező lehet a választott módszer, a tananyag közvetítésének módja is. Többek szerint fontos, hogy legyen a feladatok között bizonyos kapcsolat, melynek legegyszerűbb módja a közös hangnem, esetleg metrum. Kiemelten fontos a gondolkodásra és szabálykövetésre történő nevelés, továbbá a kooperatív munka, avagy a közös gondolkodás, vitakultúra. *„Jó zeneelmélet órának lehet tartani egy olyan órát, ahonnan a diák, annak ellenére elégedetten távozik, hogy letörtem azt az ambícióját, hogy mindenáron, mindenre valami nagyon szögletes szabályrendszert tanuljon meg.”* (3. alany) Az ismeretszerzésen, a változatos feladatokon és módszereken, valamint a zenei élményeken túl az alkalmazható tudás megszerzése is a jó zeneelmélet óra ismérve. *„Jó zeneelmélet óra az, amely után úgy megy ki a diák a teremből, hogy értette és kapott valamit az órától.”* (2. alany) *„Ha felszabadultan távoznak a teremből, akkor úgy gondolom, hogy az egy jó óra volt.”* (6. alany)

A zeneelmélet oktatás sikeressége nagymértékben függhet az iskola, valamint a hangszeres tanárok támogatásától, továbbá attól, hogy egységes szemléletű oktatást folytatnak-e a zeneelmélet-tanár kollegák. A kérdést illetően megosztó válaszok, vélemények születtek. *„Különböző könyveket használunk, máshogy épülnek fel az óráink, sőt olyat is tudok, hogy van, aki külön tartja a szolfézst és külön a zeneelmélet órát. Tehát szakmai szempontból nem azonos a szemlélet. Az értékrend az nyilván egyforma.”* (4. alany) A válaszadók teljes mértékben egyetértettek abban, hogy az intézményen belül mindenki azonos értékrenddel, azonos súllyal kezeli a tantárgyat, az alapvető igények szempontjából megközelítőleg egy sávon haladnak. A szakmai szempontok tekintetében azonban számos lényeges eltérés figyelhető meg, amely vélhetően elősegíti a különböző látásmódok érvényesítését, közvetítését a diákok felé. *„Borzasztó lenne, ha ugyanazt mondanánk. Ezek nem kőbevésett dolgok. Bizonyos szakmai fogásokban talán egységes a szemlélet, nagyvonalakban nyilván egy iskolán belül mindenki ismeri, hogy a szomszéd teremben mi folyik. De nemigen látok bele, ennyire nem tudunk egymás tantervébe belenézni. Például formatani kérdésekben én rettenetesnek tartanám, hogyha a háromtagú formáról és a visszatéréses kéttagúságról, vagy a dalformáról ugyanazt mondanánk. Ennél rémesebbet elképzelni se tudok. Ugyanakkor tudom, hogy ez a gyerekeket nagymértékben el tudja bizonytalanítani. Valószínűleg valami olyan közös bizonytalanságunk ez, ami a nyelvtudósok, nyelvészek körében is él. A nyelvészek sem ugyanazt gondolják egyes nyelvtani szabályok okáról vagy akár bizonyos alaki tényezőkről. Ezzel együtt kell élni.”* (3. alany)

3.3. Tankönyvválasztás – tankönyvhasználat

A zenedei korszak zeneelmélet-tankönyvei – úgymint Wilhelm Rischbieter, Simon Sechter, Brück Gyula, Siklós Albert munkái – teljes mértékben eltűntek a mai gyakorlatból, helyüket korszerűbb tankönyvek vették át. Az ún. történelmi tankönyvek közül az egyetlen kivétel Keszler Lőrinc 1928-ban megjelent *Összhangzattan* című munkája, amely ma is oktatási segédletként szolgál. Mellette négy, modernebb didaktikai apparátussal rendelkező, zenei alapokon nyugvó tankönyv használatos a középfokú zeneelmélet-oktatásban. A 2022 első negyedében végzett kérdőíves vizsgálat eredményei nyomán kijelenthető, hogy Frank Oszkár: *Hangzó zeneelmélet* és Győrffy István: *Klasszikus összhangzattan* című tankönyvei mellett még mindig Keszler könyve van leginkább jelen a szakgimnáziumi zeneelmélet-oktatásban, míg Ligeti György: *Klasszikus összhangzattan* és Gárdonyi Zsolt: *Összhang és tonalitás* című munkáját csak elvétve, egy-egy szaktanár használja. Fontos megemlíteni, hogy a kutatás során felszínre került hatodik tankönyv, Legányné Hegyi Erzsébet: *Összhangzattan* című 2019-ben megjelent kiadványa is szórványos előfordulást mutat. A kérdőív harmadik szakasza a zeneelmélet-tanárok tankönyvválasztási és tankönyvhasználati szokásainak árnyaltabb, mélyebb megismerésére fókuszál.

Interjú vizsgálatom fontos területe volt az eddigi tankönyvhasználat felmérése is. Az 50 év feletti korosztály hangsúlyozta a Keszler-könyv domináns helyzetét: pályájuk kezdetén az volt leginkább használatban. Az elméleti megközelítésű könyvet szükségesnek vélték saját példákkal, összegyűjtött zeneirodalmi idézetekkel kiegészíteni. „Amikor megjelent a Frank Oszkár könyv 1990-es kiadása, nagyon örültünk neki, mert nagyon szép zeneirodalmi részletek vannak benne, és jó példák, olyanok, amik diákcentrikusak, tehát könnyen fölfoghatóak és zongorázhatóak.” (1. alany) Jelentős esemény volt, amikor Győrffy könyve 2009-ben megjelent és használatba került. Kéziratos formában már évekkel korábban kézről-kézre járt, azonban sokak számára csak a kiadást követően vált elérhetővé. „Érdekesség, hogy a Frank könyv nyomtatásának megszűnése után, most szeptemberben már a Győrffyt sem lehetett megvenni.” (1. alany)

Röviden érintettük a tankönyvválasztás szabályozásának kérdését is. Tájékoztam afelől, hogy az interjúalanyok intézményében van-e jelenleg érvényben lévő tankönyvválasztási szabályozás vagy esetleg munkaközösségi ajánlás. Kijelenthető, hogy egyik iskolában sincs központi befolyásolás, a tankönyvválasztás a szaktanár egyéni döntési joga. „Nálunk sincs szabályozás. Maximum a kereskedelmi hozzáférhetőség a döntő, hogy mit lehet megvásárolni. Én legalábbis mindig ehhez igazodtam, amennyire tudtam.” (1. alany)

A tankönyvválasztás háttérében a szakmai indokok mellett számtalan, másodlagos tényező áll, amelyek közül kiemelendő az elérhetőség kérdése. Ennek okán nem biztos, hogy a napi gyakorlat során használt tankönyv minden paraméterében kielégítő a tanár vagy épp a diák számára. Releváns kérdés ezáltal, hogy a kollégák milyen megfontolásból választották az adott tankönyveket, továbbá milyen tapasztalatokat szereztek használatuk során. „*A Kesztlér könyv nagyon alapos, de nagyon teoretikus. Frank Oszkár nyitotta ki egy kicsit a zeneiséget, az élő zenéből való kiindulást és visszatérést. A Győrffy-könyvben pedig egy a kettő, azt hiszem, hogy egy kicsit e kettő ötvöződik.*” (1. alany) A válaszadók közül ketten – akik a diákok tankönyvhasználatát is megkövetelik – a Győrffy-könyvet preferálják. Egyikük elsősorban az írás gyakorlati hasznára, alkalmazhatóságára, a zenei idézetek minőségére, a példák különleges fordulataira és a könyv elérhetőségére hivatkozott, kollégája pedig az egyetemi képzés hatására és az intézményi szokásra. „*Én jelenleg a Győrffy-könyv hatása alatt vagyok. Ebből kellett szigorlatoznunk az egyetemen, tehát alaposan megismertem. Egyelőre még jónak tartom.*” (5. alany)

Általános az elismertsége a Frank-könyvnek is. A több kiadást megélt, szerzői átdolgozáson is átesett tankönyv használatának elsődleges problémája az, hogy jelenleg nincs kereskedelmi forgalomban, ebből kifolyólag csak megörökölt, vagy könyvtári példányok és fénymásolt részletek kerülhetnek a diákokhoz. „*Azért választottam a Frank könyvet, mert egyrészt az egyetemen – több tankönyv összevetése után – ezzel a könyvvel ismerkedtünk meg leginkább, valamint a tanítási gyakorlat alatt is ennek a használatát láttam a mindennapokban. Igazából ebbe nőttem bele, ezért ehhez tudtam kapcsolódni. A pályán töltött 3 évem alatt pedig még nem volt igényem arra, hogy egyéb tankönyveket vigyek és használjak a tanóráimon.*” (6. alany) Előnye még a könyvnek a harmóniák tanításának élő zenei gyakorlatból kiinduló sorrendje, valamint az idézett zeneműrészleteket tartalmazó kazetta, később CD melléklet. Megjegyzendő azonban, hogy a YouTube, Spotify és egyéb zenemegosztó oldalak kiváló minőségű klasszikus zenei felvételei mellett erre ma már kevésbé van szükség, mint a könyv első kiadása idején.

Figyelemreméltó azonban, hogy a Kesztlér-könyv gyakori használatának ellenére számottevő, tapasztalaton alapuló negatív vélemény született. „*A Kesztlert igyekszem kerülni, mert néha zeneietlen megoldások vannak benne. Ez az alapvető kérdése is a mi tárgyunknak, hogy egy-egy példa, harmóniasor milyen mértékben hasonlít az eredeti zeneműre, tekintve, hogy eleve egy kivonata valaminek időben is és függőlegesen is.*” (3. alany) Népszerűségének okát egyrészt a könnyű elérhetőség határozhatja meg. Az *Editio Musica Budapest* mindmáig

újrányomja, mindemellett online változatban is elérhető, díjmentesen letölthető. Másrészt a gyakorló példák sokszínűsége és didaktikussága miatt a motorikus készségek, a harmóniai fordulatok zongorás gyakoroltatására kiválóan alkalmas lehet. *„Mikor bevittem negyedikesekhez, nagyon tehetséges negyedikesekhez ezeket a Keszler-példákat, egyszerűen felkiáltottak: „Jaj, ez milyen szép volt!” Aztán meg kinevették a másik példát, mert motorikusan gyakoroltatta végig az összes bőszextes akkordot. Számos hibája van a könyvnek, de azért hasznos is lehet, főleg olyanoknak, akik autodidakta módon szeretnék megtanulni az összhangzattant. Ebben a könyvben minden le van írva.”* (4. alany)

A könyv egyik legkomolyabb problémája az elavultság. Ez vonatkozik mind a tartalomra, mind pedig a nyelvezetre. Keszler munkájának első kiadása hat év múlva lesz 100 éves. Nem valószínű, hogy létezik más olyan diszciplína, amely középiskolai tankönyvként közel egy évszázados könyvet alkalmazna. *„Saját részre volt már rá példa, hogy a Keszler-könyvből néztem utána egy-egy szabálynak, hogy ő mit ír róla. De kizárólag csak nekem. Emlékszem rá, hogy nekem nagyon nehezen volt érthető a nyelvezete, amikor próbáltam felkészülni az egyetemre. Ezért a diákoknak inkább átfogalmazva közvetítem.”* (6. alany)

A soron következő blokkban a diákok és a tankönyv kapcsolatát vizsgáltam. Felszínre került a diákok tankönyvhasználatának kérdése is. E területen megoszlottak a vélemények a mai gyakorlattal kapcsolatban. Két kolléga – intézményi előírás szerint – saját tankönyv beszerzését kéri a tanulóktól, két szaktanár – beszerzési nehézségek okán - régi, könyvtári példányok kölcsönzését szorgalmazza, közülük az egyik, a könyvtári állomány mérete miatt elsősorban fénymásol, kizárólag részleteket, konkrét feladatokat tesz közzé. Két válaszadó tanóráján egyáltalán nincs könyv, a tanulók saját jegyzeteikre, kiadott anyagokra támaszkodhatnak. *„Nem vagyok abban olyan biztos, hogy a tanulók önállóan fel tudnának dolgozni egy zeneelméleti könyvrészletet. Ehhez mi kellünk, hogy elmagyarázzuk, kivesézzük, kiforgassuk, megmondjuk nekik. Leginkább szövegértési problémáktól tartok.”* (2. alany)

Egyetértés mutatkozott azonban a tankönyvek mint tanári kézikönyvek hasznosságának tekintetében. Keszler, Frank és Györfly munkái mellett számos másik írás is ily módon van használatban: a formatani jelenségek tanításához Gárdonyi Zoltán: *Elemző formatan*, Dobszay László: *A klasszikus periódus*, Frank Oszkár: *Formák, műfajok a barokk és klasszikus zenében*, a harmóniatan területén pedig Ligeti György: *Klasszikus harmóniarend*, Györfly István: *Összhangzattani kalauz a Bach-korálokhoz*, Johann Sebastian Bach: *Négyszólamú korálfeldolgozások*, valamint B. Sipos Éva és Hegyi Erzsébet jegyzetei. Ez utóbbi – amely 2019-ben került kiadásra – több kolléga szerint diákok számára könnyen feldolgozható.

„Újabbán kiadták Hegyi Erzsébet jegyzeteit. Az egy elég szűkszavú és lényegre törő jegyzet. Ha a diák zavarba jön és nem volt ott órán, akkor inkább azt ajánlom, de nem tudom, hogy igénybe veszi-e. Erről nem vagyok meggyőződve.” (3. alany) Megjegyzendő, hogy az általam értékesnek tartott Gárdonyi-könyv (*Összhang és tonalitás*) az interjú során nem került szóba. Oka vélhetően az, hogy ez a kötet Magyarországon elsősorban a felsőfokú oktatásban használható eredményesen.

A diák–tankönyv viszony feltérképezésének szakaszában felmértem, hogy a tanárkollégák milyen jellegű feladatok esetén használnak tankönyvet egy tanórán. Akár saját könyvről, akár könyvtári példányról, fénymásolt vagy kivetített szakasról, esetleg lediktált műrészletről van szó, a válaszadók leggyakrabban példajáték, valamint példák kidolgozása esetén használtatják a tankönyvet. Szintén gyakori a tankönyvhasználat a zenei szemelvények hallás vagy kottakép alapján történő elemzése, kamaraéneklés, új zeneelméleti jelenség, esetleg zenei részlet hallás után történő lejegyzése során. Több válaszadó szerint gyakran előfordul az is, hogy a tankönyv valamely zenei szemelvénye ének-zongorás feladat tárgyát képezi. „*Voltam olyan helyzetben, hogy szolfézs szakost készítettem fel felvételre. Kértem tőle, hogy zongorázza a rövid szemelvényeket a Győrffyből. Jól összeválogatva, viszonylag énekelhető tartományban és szűk szerkesztésben mozognak a részletek, minden harmóniai jelenségre találhatunk példát. Úgy vélem, ezáltal még inkább el tudunk mélyülni az anyagban.*” (5. alany)

A harmadik szakaszban a tanulók tankönyvigényére fókuszáltunk. „*Diákfüggő, hogy kinek van igénye tankönyvre. Tapasztaltam már, hogy egy pedánsabb tanulón, aki egyébként a füzetében is mindent rendszeresen vezet és mindent leír szépen, láttam, hogy jólesne neki, hogyha ezt a tankönyvben is olvashatná, mert ehhez van hozzá szokva. Egyébként a nagy többség nem igényli. Nem jelezték még nekem, hogy adjak tankönyvet.*” (6. alany) Az interjúalanyok egy része szerint a diákok többségének a jelenlegi tankönyvek ingerszegények, a szabályokat, zeneelméleti jelenségeket nem a mai kor diákjainak nyelvén – ábrákkal, azok magyarázatával, kevesebb szöveggel – közvetítik. Ennek okán van, aki nem igényli a tankönyvet. Egyetértés mutatkozik azonban abban, hogy a diákok számára a saját jegyzet az egyik legnagyobb segítség, hiszen ott a tanár által – olykor többféle módon is – prezentált tananyag, szabályok saját szavakkal kerülnek lejegyzésre. Probléma azonban a diákok rendszerező képességének fejletlensége: egy-egy szabály, műforma, zeneelméleti jelenség nehezen kereshető vissza a strukturálatlanság miatt. Ezzel szemben egy jól vezetett iskolai jegyzet később, zeneelmélet-tanári pályájuk elején is segítséget nyújthat. „*Amikor elkezdtem tanítani, egy fiatal kolléganőnek a szakközépiskolai jegyzetét használtuk arra, hogy átlássuk,*

mi is a menete a zeneelmélet tárgy tanításának. Nagyon hasznos volt a pályám kezdetén.” (4. alany)

Egy jó tankönyv márpedig rendszerező jelleggel is bír. Ez különösképp igaz a zeneelmélet-tankönyvekre, ugyanis a négy szakgimnáziumi tanév elméleti anyaga egy kötetben található. Ennek a haszna csak később, egyetemi éveik, vagy tanári pályafutásuk idején tudatosul a növendékekben. *„Van értéke a tankönyveknek. Igaz, inkább utólag látom, hogy szerették, hasznosnak találták. Vadásztam a használt tankönyveket. Most, hogy nem lehet kapni megkerestem több volt tanítványomat is. Már egyetemisták vagy zenetanárok. Legtöbbjük hangszeres. Írták, hogy örülnek, hogy megvan még nekik, sajnálják, de nem adják el.”* (1. alany)

Az interjú folyamán váratlan eredményként konstatáltam, hogy a diákok nagy része nem használ tankönyvet, míg a tanárok többnyire igen, még ha csak tanári kézikönyvként, segédletként is. Kérdőíves kutatásom során egyértelmű kép rajzolódott ki a zeneelmélet-tanárok tankönyvhasználati szokásairól, azonban a diákoldal szokásait, igényeit nem vettem számításba. Ennek kapcsán fogalmaztam meg utolsó – az interjútervezetben nem szereplő – kérdésemet. Tankönyvhiány vagy nem megfelelő tankönyv? Érdeklődtem afelől, hogy a válaszadók szerint mi jelenthetne megoldást a diákok tankönyvet nélkülöző tanulmányaira. A kérdésre kapott három választ szó szerint idézem: *„Én nem használnék már könyvet, a mai diáknak már teljesen más típusú ingerekre van szüksége.”* (2. alany) *„Változnak a gyerekek. Azt vettem észre, hogy mivel abszolút vizuális ingerek között nőnek fel, teljesen más a tűrőképességük. Érzem órán is, hogy gyorsabban kell a tevékenységi formákat változtatni, hogy az érdeklődésüket fenn tudjam tartani. Nem tudom, hogy létre lehet-e hozni egy olyan típusú könyvet zeneelméletből, ami vizuálisan többet mutat. De elképzelhető, hogy a diákok érdeklődnének, ha tényleg tömör, lényegre törő és szemet odavonzó dolgok lennének benne.”* (4. alany) *„Ha lenne egy olyan könyv, ami integrálja valamennyi jelenlegi tankönyv pozitívumát, ezenfelül korosztályszerű és elérhető lenne, miért ne használnám? Csak valószínűleg nem lesz ilyen könyv. Talán azt a könyvet találnám megfelelőnek, amit én írtam, ámde lusta vagyok megírni. Magamnak amúgy összeállítottam mindenféle anyagot, segítség ez, hogy ne minden órám nulláról kezdjem el. De ha visszagondolok arra, hogy 20 éve hogy tanítottam, mit tanítottam, miből állt az óra, megállapíthatom, hogy rengeteget változott. A csoportok mások és nem tudom ugyanazt megtanítani, de nem is akarom. Ha belegondolok, még én sem használnám a saját tankönyvemet, mert nem elég rugalmas. A tanárnál soha semmi nem lehet rugalmasabb, egy könyv biztos nem.”* (3. alany)

4. Összegző gondolatok

Tanulmányomban a 2022 szeptemberében készített fókuszcsoporthoz tartozó interjú eredményeit közöltem, amely során a megkérdezett zeneelmélet-tanárok pályaelemzését, a jó zeneelmélet oktatásról alkotott véleményét, valamint tankönyvválasztási és tankönyvhasználati szokásait vizsgáltam.

Az eredmények tükrében kijelenthető, hogy az első feltevés beigazolódott, ugyanis a megkérdezett kollégák pályaelemzésére leginkább egy vagy több zenetanár személyisége hatott. Második feltevésem csak részben nyert alátámasztást, mivel a válaszadók a zeneelmélet tanítás fő célját sokkal árnyaltabban határozták meg. A megkérdezettek mindamelllett, hogy kiemelten fontosnak vélték a tantárgy megszerettetését, valamint a megfelelő kimeneteli szint elérését, ezeket közel sem primer tényezőként nevezték meg. A válaszok alapján négy csoportot hoztam létre: általános célok, a másodlagos, avagy szükséges célok, a zeneelmélet területeinek megismertetése és a lehetséges transzferhatások kiaknázása. Az első kategóriához tartozik az általános elfogadás és megszerettetés, míg a második fontos komponense a megfelelő kimeneteli szint elérése. A jó zeneelmélet óra tartalma azonban ennél több: komplex, átfogó tudás átadása, analitikus gondolkodásmód kialakítása, érdeklődés felkeltése, a tantárgy szükségességének megértése, vagy az összetett készségrendszer fejlesztése. Utolsó feltevésem is beigazolódott, hiszen a megszokás, a praktikusság, a didaktikai szemlélet és az elérhetőség is kiemelten fontos szempont a zeneelmélet-tanárok tankönyvhasználat- és választása kapcsán.

Kutatásom talán legfigyelemreméltóbb eredményeként a diákok tankönyvhasználatának adatait könyvelhetjük el. Napjaink zeneművészeti szakgimnazistáinak egy része nem találkozik zeneelmélet-tankönyvvel tanulmányai során. Jelenleg nem megállapítható, hogy tanulmányi előmenetelükre, a tantárgyhoz fűződő viszonyukra a tankönyvnélküli tanulás milyen hatással van. Esetleges későbbi kutatásaim kulcsfontosságú kérdése lesz ez.

5. Kommentár

Mike Ádám készülő doktori disszertációjában egy olyan területre irányítja a figyelmet, amely eddig tudományos igényű vizsgálatnak nem volt tárgya. A magyarországi középfokú zeneművészeti képzésben az elméleti tárgyai oktatásának történetét és tartalmi vonatkozásait

feltárni kívánó munkájának fontos része az a kérdőíves felmérés, mellyel 2022 februárjában megkereste az ország valamennyi zeneelmélet-tanárát. A visszaérkező válaszok rendkívül fontos információkat tartalmaztak nemcsak a mai tankönyvválasztási gyakorlatról, hanem a szaktanárok korosztály szerinti megoszlásáról, az egyéb intézménytípusokban szerzett tanítási tapasztalataikról, valamint a zeneelmélet-tanítás aktuális feladatairól. A felmérés eredményeiről a szerző részletes beszámolót tett közzé a *Parlando* 2023. évi 2. számában.

A vizsgálat kiegészítéseként 2022 szeptemberében elvégzett fókuszcsoporthozos interjú célja az volt, hogy a csoportos kommunikáció során létrejövő párbeszéd, véleménycsere felszínre hozza a résztvevőknek a kérdőív kérdéseit túlhaladó egyéni tapasztalatait, meglátásait. Az interjút a szerző online bonyolította le, melyen – csendes megfigyelőként, mint a szerző doktoriskolai témavezetője – magam is részt vettem. Jelen írásomban az elhangzottakkal kapcsolatos véleményemet kívánom közzétenni a szakközépiskolai korosztály zeneelmélet-tanításában eltöltött 25 éves, valamint a zeneelmélet-tanárképzésben megszerzett 29 éves tapasztalataim birtokában.

5.1 A zeneelmélet-tanításról

Érdekes és tanulságos volt hallani, hogy a kollégák milyen indíttatásra választották a zeneelmélet-tanári hivatást. Ez ugyanis nem olyan egyenes út, mint a hangszer-tanári pálya, ugyanakkor jelentős hangszeres – leginkább zongorista – előképzettséget is kíván. Jellemző, hogy a hat nyilatkozóból ketten gimnáziumi tanulmányok mellett, inkább csak az utolsó középiskolai években folytattak intenzívebb zeneelméleti tanulmányokat. S az is, hogy a megkérdezett tanárok egy része már gyermekkorában, másik része viszont csak az egyetemi tanulmányok vége előtt döntötte el, hogy az elmélet-tanítás területén kíván majd tevékenykedni.

Az a tény, hogy az interjú 40 év feletti résztvevői saját középfokú tanulmányaik idején kizárólag Keszler Lőrinc *Összhangzattan* könyvét használták, nem meglepő, bár nem indokolt. Hiszen Frank Oszkár első szakközépiskolai zeneelmélet-tankönyve, *A funkciós zene harmónia-és formavilága* már 1973-ban kiadásra került (én az 1974–75. tanévben szegedi diákként ebből is tanultam!), a máig legnépszerűbb kiadás, a *Hangzó zeneelmélet* pedig 1990 óta zeneművészeti szakközépiskolai tankönyvként használható. Örvedetes, hogy a 30 év alatti kollégák – még mindig Keszler munkája mellett! – Frank könyvét is megemlítik, mint középiskolai tankönyvüket. Sajnálatos viszont, hogy a másik kitűnő könyvet, Györffy István és tanítványai *Klasszikus összhangzattan* című kötetét – bár már 2009-ben kiadásra került – a 30

év alatti kollégák nem említik, mint középiskolai tanulmányaik idején használt tankönyvet. Ligeti György *A klasszikus összhangzattan* ill. *A klasszikus harmóniarend* című kötete és segédkönyve 1954-es és 1956-os megjelenése után csak 2014–15-ben került újra kiadásra, így csak antikvár beszerzéssel, vagy könyvtári kölcsönzéssel, inkább csak tanári segédkönyvként használhatták tanáraik. Gárdonyi Zsolt és Hubert Nordhoff *Összhang és tonalitás* című, szintén kiváló könyve viszont csak 2012-ben jelent meg magyarul – az interjúban résztvevő legifjabb tanárok is csak egyetemi éveik alatt találkozhattak vele. Egy kolléga középiskolás diákként nem használt tankönyvet. (A tankönyvhasználat kérdésére még a későbbiekben visszatérek.)

A beszélgetés fontos része volt a zeneelmélet-tanítás mai feladatainak meghatározása. A résztvevők hangsúlyozták a tárgy komplexitását, a harmonikus hallás, az elemzőképesség fejlesztésétől a stílusismeret megalapozásáig, a hangszeres tanulmányok segítségével a más területeket is érintő transzferhatások megvalósulásáig. A mai szakgimnazisták zenei előképzettsége, zenehallgatási szokásai érzékelhetően elmaradnak a korábbi évtizedek diákjaiétól. De a tárgy kimeneti követelményeit, a felsőoktatási intézmények felvételi anyagát teljesíteni kell – bár a zenei egyetemek is jelentős szintcsökkenésre kényszerülnek épp a zeneelmélet felvételi vizsgákon... Örömteli tény, hogy a nyilatkozók kiemelték az elméleti tárgyak integrált, egy tanár által végzett oktatásának előnyeit, a kiscsoportos zeneoktatásból adódó pedagógiai-nevelési lehetőségek megragadhatóságát, valamint az élményt adó zenével történő foglalkozás megteremtésének fontosságát.

Megnyugtató volt hallani, hogy az egyes intézményekben az elméleti tárgyakat tanítók szemléletmódja, értékrendje hasonló. Fontos lenne azonban a tanárok rendszeres szakmai konzultációja, egymás óráinak látogatása, és – bár nem elvárható például az egységes terminológiahasználat, különösen a formatan területén, de mégis – egy, a tanári szabadságot nem sértő, de intézményesen összehangolt oktatási és értékelési rend kialakítása. Ez megóvná a növendékeket a kényszerű tanárváltás okozta krízistől.

A 2022. februári országos vizsgálat, valamint az őszi fókuszcsoportos interjú középpontjában a harmóniatan tanítása tankönyvhasználati gyakorlatának vizsgálata állt. Amint az várható volt, a kollégák tanári segédkönyvként használják valamennyi, az írásunk elején megnevezett szakkönyvet, kiegészítve Legányné Hegyi Erzsébet *Összhangzattan* jegyzetével, valamint Győrffy István *Összhangzattani kalauz a Bach-korálokhoz* című kötetével. A formatan tanításánál – amely most nem került vizsgálat alá – az interjú során megemlítették Arnold Schönberg, Gárdonyi Zoltán, Frank Oszkár és Dobszay László munkáit.

Arra a fontos kérdésre, hogy a diákok használnak-e, birtokolnak-e tankönyvet, számomra meglepő válaszok érkeztek: több helyen egyáltalán nem. A fent említett kötetek pedig világviszonylatban tekintve is kiváló és hiánypótló munkák: tudomásom van arról, hogy például Frank Oszkár magyar nyelvű (!) könyveit is örömmel használják külföldön, Gárdonyiék kötete eredeti, német kiadásában nyelvterületén ismert és elismert, s nagy nyereség az angol nyelvet használóknak, hogy Györffy István kitűnő munkája angolul is megjelent 2022 végén a Rózsvölgyi és társa kiadásában. (Amerikai kollégáim már tanulmányozzák, és hamarosan használni is fogják – elsősorban az ottani egyetemi oktatásban.)

A kötetek zeneszerző alkotói ugyanis kiemelkedő szaktudásuk és sok évtizedes (30–50 éves!) tanári gyakorlatuk birtokában összegezték tanítási tapasztalataikat, s ahogy az a szerzői utalásokból is kiderül, munkájukat kifejezetten középiskolai tankönyvnek szánták.

5.2 Mi jellemzi a jó tankönyvet?

A jó tankönyv megfelel az adott diszciplína legkorszerűbb elvárásainak, felépítése következetes, egyes fejezetei egymásra épülnek és arányosak, feladattípusai és nyelvezete megfelel a korosztály életkori sajátosságainak, gyakorlatorientált, önálló ismeretszerzésre ösztönöz, a növendék mint szakkönyvet megőrizve felnőttként is forgathatja; a jó tankönyvet diák és tanár egyaránt örömmel használja – hogy csak a legfontosabbakat említsem.

Ha a felmérésben kimutatott használati gyakoriságot tekintjük, mely szerint a modern szemléletű tankönyvek közül Frank Oszkár és Györffy István kötetét használják ma Magyarországon leggyakrabban, akkor kijelenthetjük, hogy mindkét könyv megfelel a fenti elvárásoknak. Legfőbb értéküknek én is a rendkívül gazdag, szakszerűen összeválogatott zeneműrészletek közzétételét tartom, mely bőséges anyagot ad a korszerű szemléletű, a zeneművekből kiinduló zeneelmélet-tanítás megvalósításához. E két gazdag gyűjtemény lehetőséget kínál a válogatásra, az órai, közös munkában történő sokszínű felhasználásra, valamint a nem kevésbé fontos egyéni, a diákok önálló elemzéseit szolgáló tevékenységre.

Az összhangzattan könyvek felépítése, a különböző akkordtípusok és harmóniai jelenségek tanításának sorrendje alapvető szempont a tankönyvválasztásnál. A kiemelt két tankönyv – bár bizonyos pontokon eltérő sorrendet alkalmazva, de – teljes mértékben figyelembe tartja a harmóniaknak a funkciós zenében (Györffynél a bécsi klasszikus zenében) való előfordulásuk gyakoriságát és jelentőségét. A fejezetek logikusan egymásra épülnek, de

ez nem zárja ki azt, hogy a tanár változtasson – némi szakmai ügyességgel – akár a fejezetek sorrendjén is, így a tankönyv nem korlátozza oktatói szabadságát.

A külföldiek zeneelmélet-tanításában szerzett tapasztalataim szerint a magyarországi harmóniatanítás számukra leginkább sajátos eleme az énekes alapú megközelítés, valamint a relatív szolmizáció alkalmazása. Mindkét kötet erősen épít erre, hiszen az énekes gyakorlatok alkalmazása a harmonikus hallás fejlesztésének nagyszerű módja, a relatív szolmizáció pedig az akkordok és kapcsolataik általános, minden hangnemben érvényes megnevezését biztosítja, mely különösen fontos az alterált akkordok jellegzetességeinek érzékeltetésében és elsajátításában.

A két könyv nyelvezete megfelel a középiskolásoktól elvárható értelmi szintnek, az elméleti fogalmak meghatározásai szakszerűek és tömörök. A diákoknak az órai tanári vezetés alatt kell megérteniük ezeket, a tankönyv inkább az összegzést és a megőrzést szolgálja. Feladattípusaik változatosak és fejlesztők, „ingerszegénynek” semmiképpen nem mondhatók. Györffy a gyakorló példák mennyiségével, Frank azok lehetséges megoldásainak közlésével segíti a növendékek fejlődését.

Mivel tárgyunk – a matematika- és a nyelvtanuláshoz hasonlóan – nem nélkülözheti a diákok egyéni feladatmegoldásait, gyakorlását, így véleményem szerint nem nélkülözheti a tankönyvhasználatot sem. Különösen akkor, ha vannak kiváló tankönyvek! A középiskolás diákok órai jegyzetelése esetleges, a többnyire a fenti könyvekből kimásolt feladatok, kották sokszorosítása drága és a lapok könnyen elkallódnak... Ezzel szemben a négy évre tervezett tankönyv egy biztos vezérfonalat ad, amelynek anyaga a tanár szándéka szerint szabadon használható, a diák számára pedig bármikor visszakereshető. S hogy ezt a növendékek is így látják, arra példa az egyik interjúalany említett története: amikor régi tanítványaitól meg szeretne volna vásárolni az éppen nem kapható Frank-könyvet aktuális osztálya számára, ők ezt udvariasan visszautasították, mert meg szerették volna tartani, szakkönyvként...

Egyetemi felvételi és oktatási tapasztalataim azt mutatják, hogy a középiskolás korokban tankönyvet használt hallgatók rendszerezettebb tudással és magasabb készség szinttel rendelkeznek.

Azok a kollégák lehetnek a jövő tankönyvszerzői, akik vállalják, hogy tudásukat és tapasztalataikat, valamint összegyűjtött anyagaikat, feladataikat – növendékeikkel történt többszöri kipróbálás után – közzéteszik, ahogy azt Frank, Györffy, Hegyi és Gárdonyi is tette.

A tankönyvhasználat nem gátol meg senkit abban, hogy tananyagát szabadon bővítse, egyéni műválasztással, feladatadással, harmóniasorok alkotásával gazdagítsa. Amint az a

felmérésből kiderült, az iskolák a zeneelmélet tantárgy esetében szabad tankönyvválasztást engednek, s van ahol a munkaközösségek egységes tankönyvhasználat mellett döntöttek. Persze mindez csak akkor lehetséges, ha a diákok megvásárolhatják a négy évet kiszolgáló tankönyvet. Az elmúlt években jelentős gondot okozott, hogy előbb a Frank-, majd a Győrffy-könyv is elfogyott, bolti forgalomban nem volt kapható. Öröndetes tény, hogy Győrffy könyvének harmadik kiadása ismét kapható, a Rózsavölgyi Kiadótól kapott információk szerint a Frank-könyv újabb megjelentetése is folyamatban van.

Irodalomjegyzék

Dárdai Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

Frank Oszkár (2005): *Hangzó zeneelmélet*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Gárdonyi Zsolt – Hubert Nordhoff (2012): *Összhang és tonalitás*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Győrffy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra (2009): *Klasszikus összhangzattan*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Győrffy István – Beischer-Matyó Tamás – Keresztes Nóra (2022): *Classical Harmony*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.

Kesztlér Lőrinc (1952): *Összhangzattan*. Editio Musica Budapest.

Legányné Hegyi Erzsébet (2019): *Összhangzattan*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, Kecskemét.

Ligeti György (1954): *Klasszikus összhangzattan*. Editio Musica Budapest.